

Átjárások-áthallások

Az Eötvös Collegium Magyar műhely
2014. évi konferenciájának előadásai

Tartalomjegyzék

Előszó	9
--------------	---

POÉTIKÁK ÉS ÉRTELMEZÉSEK

CSEPPENTŐ KRISZTINA

A magyar Uhland: sváb romantikus áthallások a magyar irodalomban	13
---	----

K. KAPOSI KRISZTINA

Kölcsönhatás, újraírás és kulturális egymásra rétegződés:	33
---	----

KOSZTRABSZKY RÉKA

A mítosz szerepe Szabó Magda <i>A Danaida</i> című művében	53
--	----

SCHULTZ ADRIENN

Hiba/lehetőségek Szini Gyula novelláiban	71
--	----

SEBESTYÉN ÁDÁM

A Hunyadi-genealógia történelemszemlélete Antonio Bonfini és Heltai Gáspár történeti műveiben.....	81
---	----

NYELVI SZÍNTEREK

FAZEKAS BOGLÁRKA

Az internetes rajongói közösségek nyelvhasználata Rajongói szókincs a <i>Tumblr</i> -ön	99
--	----

HANTÓ RÉKA

Kognitív metaforaértelmezés Petőfi Sándor szerelmes verseiben ..	119
--	-----

LISZKAI DALMA

A koreai kommunikációs technikák.....	135
---------------------------------------	-----

SZABÓ GERGELY

Átjárás nyelvi ideológia és nyelvi tevékenység között	145
---	-----

VIOLA BEÁTA

A nyelv a marketing szolgálatában	159
---	-----

SZÍNHÁZI TRADÍCIÓK

BAGDI SÁRA	
Csak egyszerűen!.....	175
KINTLI BORBÁLA	
Pilinszky János: <i>Síremlék</i> közelítések a „jövő színháza” felé	195
MUNTAG VINCE	
„Az ember vagy színműíró, vagy nem színműíró.”	209
VARGA KINGA	
Szövegbe zárva – Kosztolányi <i>Édes Annája</i> a színházi gyakorlatban	221

KULTÚRÁK RENDSZEREI

MAJOR ÁGNES	
Lelkiismeret nélkül (?).....	241
MOHAY BORBÁLA	
Leírások az Orczy-kertről a 18–19. század fordulóján	257
NAGY DÁNIEL	
Végtelen dallam az operában és a regényben Wagner és Proust „zenei prózája”	275
ONDREJCSÁK ESZTER	
Anton Straka műfordítása: Móricz Zsigmond <i>Légy jó mindhalálig</i>	293
Szerzőink.....	305

Szabó Gergely

ÁTJÁRÁS NYELVI IDEOLÓGIA ÉS NYELVI TEVÉKENYSÉG KÖZÖTT

1. Nyelvi ideológiák

A nyelvi ideológiák az alkalmazott nyelvészet, a szociolingvisztika és a nyelvészeti antropológia egyik meghatározó kutatási területe az elmúlt két és fél évtizedben. Míg a nemzetközi szakirodalomban az 1990-es évekre honosodott meg a fogalom,¹ a magyarban a 2000-es években gyökeresedett meg, és a kérdés fontosságát mutatja, hogy a 15. és a 16. Élőnyelvi Konferenciának egyaránt fő témáját adta.²

A különböző nyelvről szóló elképzelések, metanyelvi reflexiók természetes velejárói a nyelvi tevékenységet folytató ember gondolkodásának, hiszen a nyelvre mint állandó kommunikációs eszközre való referálás a világról való tudásunk bővítésének is az eszköze. Az egyes nyelvi formulák és stílusválasztások megítélése, a nyelvi rendszerről való gondolkodás, az értékelés megalapozza és létrehozza a normákat, és adott közösségek és gyakorlatközösségek önértelmezésében is szerepet játszik. Susan Gal nyelvideológia-meghatározása ehhez kapcsolódva a következő: „[a] nyelvideológiák kultúrafüggő fogalmak, amelyeket a résztvevők és megfigyelők visznek bele a nyelvbe, gondolatok arról, hogy mire jó a nyelv, mit jeleznek az egyes nyelvi formák azokról az emberekről, akik ezeket használják,

¹ Kathryn A. Woolard és Bambi B. Schieffelin 1994-ben már háromszáz tételes historiográfiái munkát publikált a témában, míg 1998-ban Paul V. Kroskrityvel közösen tanulmánykötetet adtak ki a nyelvideológiák témájában. Kathryn A. WOOLARD, Bambi B. SCHIEFFELIN, *Language Ideology*, *Annual Review of Anthropology* 23(1994). 55–82. és *Language Ideologies, Practise and Theory*, eds. Bambi B. SCHIEFFELIN, Kathryn A. WOOLARD, Paul V. Kroskrity, New York–Oxford, Oxford University Press, 1998.

² A konferencia előadásaiból tanulmánykötet is készült: *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia*, szerk. BORBÉLY Anna, VANČONÉ KREMMER Ildikó, HATTYÁR Helga, Bp., Tinta, 2009 és *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, szerk. HIRES-LÁSZLÓ Kornélia, KARMACSI Zoltán, MÁRKU Anita, Bp.–Beregszász, Tinta, 2011.

illetve egyáltalában miért vannak nyelvi különbségek.³ Petteri Laihonon anynyiban egészíti ki ezt a koncepciót, hogy a nyelvi ideológiák a nyelv és a nyelven kívüli világ kapcsolatával kapcsolatos elképzelések.⁴ Mindebből azt láthatjuk, hogy a nyelvi ideológiákról való gondolkodás nemcsak valamilyen nyelvvvel kapcsolatos vizsgálati téma, hanem egy tágabb társadalmi kontextussal is rendelkező interdiszciplináris kutatási terület.

A téma magyar szakirodalmá kettős, ugyanis nemcsak a nyelvi ideológia terminus használatos, hanem sok olyan publikáció is napvilágot látott, amely a nyelvi babonák, a nyelvi tévhitek, avagy a nyelvi sztereotípiák szakszavakat alkalmazzák.⁵ Kérdéssé válik, hogy a nyelvideológia-kutató feladata megítélni, hogy melyek a nyelv igazi, megfelelő szemléletét bemutató, és emiatt preferálandó ideológiák, és ezzel együtt valamilyen preskripciót létrehozva, avagy inkább az lenne a vizsgálatok célja, hogy a különböző közösségek nyelvi ideológiáit leírja úgy, hogy abban a kutató nyelvi ideológiái a lehető legkevésbé legyenek tetten érhetők.⁶ A kérdés tehát az, hogy a nyelvésznek kritikai vagy semleges kutatói attitűdöt kell-e megvalósítania. Jelen tanulmány utóbbi lehetőség mellett foglal állást, hiszen a nyelvi ideológiák működésének és megjelenésének vizsgálata sokkal fontosabb a nyelvről való gondolkodás tudományos megismerésében, mint szubjektív értéknívtítások kifejtése, illetőleg azt is fontos belátni, hogy a nyelvészek is rendelkeznek nyelvi ideológiákkal, amelyeket a kutatás során követnek.⁷

A nyelvi ideológiák Szabó Tamás Péter szerint „explicit metanyelvi diskurzusok”.⁸ Ennek alapján a nyelvről szóló vélekedéseket, melyeknek hatásuk van

³ A fordítás Petteri Laihontól származik. Az eredeti szöveg: Susan GAL, *Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power* = *A magyar nyelv idegenben*, szerk. KERESZTES László, MATICSÁK Sándor, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2002. 197.

⁴ LAIHONEN, Petteri, *A nyelvideológiák elmélete és használhatósága a magyar nyelvvvel kapcsolatos kutatásokban* = *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Előnyelvi Konferencia előadásai, szerk. HIREN-LÁSZLÓ Kornélia, KARMACSI Zoltán, MÁRKU Anita, Bp.–Beregszász, Tinta, 2011. 22.

⁵ Vö. a korábban említett két magyar nyelvű tanulmánykötet tartalomjegyzékét.

⁶ Ezen tanulmány kérdésfelvetésén messze túlmutató filozófiai-ontológiai kérdés lenne az, hogy egy teljesen független nézőpont kialakítása lehetséges-e egy kutatásban. Valószínűleg ez nem megvalósítható, egy nyelvész sem tudja kutatási témáját és saját nyelvi ideológiáit teljesen elhatárolni egymástól, de ez nem is feladata.

⁷ Vö. a kérdéshez Lanstyák István tanulmányát, s az ahhoz kapcsolódó, Petteri Laihonon által megfogalmazott kritikát. LANSTYÁK István, *Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia = Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*, szerk. BEKE Zsolt, LANSTYÁK István, MISAD Katalin, Pozsony/Bratislava, Stimul, 2010. 117–145.

⁸ SZABÓ Tamás Péter, „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. A javítás mint gyakorlat és

a nyelvhasználatra, befolyásolják az emberek viselkedését, s mások megítélését a beszédük alapján, nyelvi ideológiáknak tekinthetjük. A nyelvi ideológiák egyaránt lehetnek explicitek és implicitek is. Ez a felismerés értelemszerűen módszertani nehézségeket okoz – ennek alapján a jelenségkör nem csak kimondott véleménykinyilvánítások alapján elemezhető, hanem előhozhatók a diskurzusok és az írott szövegek elemzésével olyan ideológiák is, melyeket a megnyilvánuló maga nem tud körülírni. A kimondott vélekedések olykor a ki nem fejtettektől, ki nem mondottaktól eltérő világgépet reprezentálhatnak.⁹ Szabó Tamás Péter fenti megállapítása így részben módosításra szorul, hisz maga a szerző elemzései sem zárják ki az interpretációból a rejtett, közvetett elgondolásokat – erre Bodó Csanád kritikája is rámutatott.¹⁰ Ennek megfelelően jelen dolgozat sem fog kizárólag az explicit nyelvi ideológiákra fókuszálni, hanem ugyanolyan jelentőséget fog tulajdonítani az impliciteknek. A nyelvi ideológiák diskurzusban való létrehozását a narratívák dinamikus szerveződése is elősegíti – narratíva fogalma alatt itt saját nyelvvel és nyelvi tevékenységgel kapcsolatos tapasztalatok és történetek elbeszélését érthetjük.

Jelen dolgozat egy olyan esettanulmány részletét mutatja be, amely az obszcén nyelvi tevékenység nyelvi ideológiák felőli értelmezését hajtja végre. A kutatás fő kérdése, hogy milyen nyelvi ideológiák realizálódhatnak az obszcenitásokról szóló metanyelvi diskurzusokban, s milyenek implikálódnak az egyes adatközlők nyelvhasználatban.

2. Az obszcenitások

Az obszcenitás egy nehezen behatárolható nyelvi jelenség. Kutatásom egyik kiinduló nehézsége a vizsgálni kívánt témakör megnevezése volt. Be kellett látnom, hogy a górcső alá vett nyelvi elemek köznap kifejezésekkel való megnevezése, mint *csúnya beszéd* vagy *káromkodás* problematikus, értékesemlegeséget nélkülöz, ideológiavezérelt. Ugyanez a nehézség a szakirodalomban már

mint téma diákok és tanáraik metanyelvében, Dunaszerdahely, Gramma Kiadó, 2012, 15.

⁹ Vö. Lukas D. TSITSIPIS, *Implicit linguistic ideology and the erasure of Arvanitika (Greek-Albanian) discourse*, *Journal of Pragmatics*, 35(2003). 539–558 és BODÓ Csanád, „*Hamarabb, mikor kicsike, oláhul, aztán magyarul*” (*A nyelvi szocializáció mintái moldvai kétnyelvű beszélőközösségekben*) = *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. 15. *Élőnyelvi Konferencia*, szerk. BORBÉLY Anna, VANČONÉ KREMMER Ildikó, HATTYÁR Helga, Bp., Tinta, 2009.

¹⁰ BODÓ Csanád, Szabó Tamás Péter: „*Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos.*” *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*, *Anyanyelv-pedagógia*, 2013/4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=485> [A letöltés dátuma 2014. 10. 30. 12:23]

alkalmazott *nyelvi agresszió*¹¹ és *verbális agresszió*¹² kifejezésekkel is. Ezért vált indokolttá az *obszcenitás* műszó alkalmazása, amely prototípuselvű kategória alatt olyan szavakat, szókapcsolatokat vagy szintagmákat értek, melyek egy adott diskurzusban valamelyik résztvevő számára obszcénnak, trágárnak, sértőnek vagy illetlennek tűnhetnek, szemérmet sérthetnek, másokat bánthatnak vagy erőszakosnak értelmezhetőek.

Ezenfelül fontos azt is kiemelni, hogy az obszcenitás fogalmát stílusválasztásként is értelmezem. Ennek megfelelően jelen dolgozat elméleti háttérét a szociolingvisztika „harmadik hulláma”,¹³ avagy annak társas konstruktivista irányzata adja. Ennek értelmében a mereven elkülönített szocio- és dialektusok helyett a stílushasználat („styling”) kerül a vizsgálat középpontjába. Ebben a szemléletben a stílus választása egy olyan nyelvi tevékenységként értelmeződik, melyet meghatároznak szociokulturális, kontextuális, diszkurzív és egyéni tényezők egyaránt.

3. A minta és a módszer

Kutatásomat nem reprezentatív mintán hajtottam végre, ugyanis célom elsősorban egy tényfeltáró jellegű esettanulmány elkészítése volt a téma ilyen megközelítése kapcsán. Vizsgálatom során három közösség adatait vettem fel. A kiválasztásnál szempont volt az, hogy több, hasonló korosztályt felölölő, de eltérő nyelvi szocializációs környezetből származó csoportot vizsgáljak. Ebből kifolyólag már érettségivel rendelkező, de még oktatási intézménybe járó, egyetemi vagy felsőfokú szakképesítésben résztvevő közösségeket választottam ki.¹⁴ A csoportokból tizennégy, tizenegy és nyolc adatközlőt sikerült megnyerni a kérdőív kitöltésére, míg interjút a csoportok három, illetve négy tagjával készítettem.

¹¹ Pl. DOMONKOSI Ágnes, *A nyelvi agresszió szerepe a személyközi viszonylatokban = Az agressziókutatásról interdiszciplináris keretben*, szerk. ZIMÁNYI Árpád, Eger, EKF Liceum Kiadó, 2008. 51–58.

¹² Pl. VASOVÁ Kinga, *Verbális agresszió a középiskolások körében*, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 6 (2011). 239–247.

¹³ Penelope ECKERT, *Three Waves of Variation Study: The Emergence of Meaning in the Study of Sociolinguistic Variation*, *Annual Review of Anthropology*, 41 (2012). 87–100.

¹⁴ A választást az motiválta, hogy életkorukból fakadóan az adatközlők még viszonylag közeli élményekkel rendelkezzenek a közoktatásban esetlegesen elsajátított, tanult, univerzálisnak tekinthető nyelvi ideológiákról. Emellett praktikus ok volt, hogy a jogi megkötöttségek végett 18. életévüket már betöltött adatközlőkkel dolgozzam. Ezenfelül célszerű volt, hogy hasonló korosztályú csoportokon végezzem el a felmérést, hiszen így kiderülhet, hogy léteznek-e adott korosztályra jellemző nyelvi ideológiák.

Az első vizsgált közösség egy megyeszékhely zömében fiú (elektrotechnikus és fotográfus OKJ-s képzésben részt vevő) osztálya lett. Az ő esetükben az adatgyűjtés 2014 tavaszán valósult meg. A kérdőív kitöltése és az interjú között három hét telt el. A második gyakorlatközösség egy budapesti jogászhallgatókból álló nemileg vegyes csoport, míg a harmadik egy szintén vidéki, nagyrészt lányokból álló (ápolónak tanuló) osztály lett. Utóbbi kettő esetében az adatgyűjtés 2014 őszén zajlott, esetükben azonban a kérdőív kitöltésénél nem voltam ott személyesen, hanem egy internetes felületre feltöltött teszt formájában valósítottam meg az adatlekérdezést.

4. Az adatelemzés

Jelen dolgozatban az esettanulmányom egy részletét mutatom be – az interjúkhoz kapcsolódó két főbb tematikus blokkot (a nyelv romlásának gondolatát és a magyar nyelv egyediségét) választottam ki, amelyekkel egyrésztől tipikus obszcenitáshoz kötődő nyelvi ideológiák elemzését hajtom végre, másrészt a nyelvi ideológiák működésének egy-egy aspektusára fogok rámutatni.

4.1. A nyelvromlás

Ahogy Kiss Jenő tanulmányában rámutat, a nyelvi tevékenységet folytatók kollektív tudatában jelen van a nyelvromlás eszménye, amely a nyelv olyan változásait jelenti, amelyeket a laikusok veszélyesnek találnak a nyelv tekintetében.¹⁵ Ennek egyik eleme lehet a szlengesedésen túl „a közbeszéd durvulása, a vulgáris, sőt alpári kifejezések nyilvános használata”.¹⁶ Persze ez nem a nyelv romlása nyelvtudományi értelemben, hanem a nyelvközösség bizonyos tagjai számára zavaró nyelvhasználat. A romlás fogalma azt feltételezi, illetőleg azt az ideológiát implikálja, miszerint a múltban létezett a magyar nyelvnek, a nyelvi tevékenységnek egy jobb változata, amely esztétikailag értékesebb volt, s funkcióját is megfelelőbben látta el. Habár a *nyelvromlás* szó így nem is explikálódott az interjúkban, az obszcenitások témaköre kapcsán is előkerült az a gondolat, miszerint a magyar nyelvben negatív folyamatok zajlanak, zajlottak le.

¹⁵ Kiss Jenő, *Nyelvromlás?*, Magyar Nyelv, 2011/1. 9–20.

¹⁶ *Uo.*, 10.

(1)¹⁷

- 42 1A¹⁸ *Hát: (.) nem tudom, (.) régebben talán még nem is káromkodtak annyit, mint mostanában.*
- 43 1B *Nem, (.) régebben ez [ti. a „fűzfán füttyülő rézangyalát”] volt a káromkodás.*
- 44 1C *Igen.*
- 45 1A *Hát ez az. Ahhoz képest, amik most vannak, azok nem is (..) az már nem is beszéd (.) [vagy*
- 46 1C *Régen] elnyújtották, hosszan mondtak finom szavakat, (.) most meg tömören kimondják a lényegat.*
- 47 1B *Most már nem olyan burkolt.*
- 48 1C *Így van.*

Az (1) részlet első adatközlője azt a vélekedést fogalmazza meg, hogy korábban, vagyis a korábbi generációk nyelvhasználói kevesebb obszcenitást alkalmaztak, mint a maiak. Ez az ideológia egyből dekonstruálódik a diskurzusban azzal, hogy a második interjúalany megközelítésében mást jelenthetett a káromkodás a korábbiaknak. Ezt az első elfogadja, s továbbépíti azzal, hogy a ma használt kifejezéseket „már nem is beszéd”-ként nevezi meg. A diskurzus ideológiáján részben módosít a harmadik adatközlő, aki szerint az obszcenitás növekedése mint a lényeg tömör kimondása egyértelműen negatív változásként fogalmazódik meg.

A (2) ugyanazon interjú későbbi részlete, ahol a párbeszéd visszatér ugyan ehhez a gondolatmenethez.

(2)

- 162 1C *Régebben ugye még nem kezdődtek el, (...) ugye voltak ezek a rézfán füttyülő rézangyalát meg hasonló, aztán elkezdett jönni ez a kurvaanyázós időszak (.) akkor az újnak számított ebből lett egy divatszertűség.*

¹⁷ Saját lejegyzési rendszeremet Boronkai Dóra javaslatai alapján alakítottam ki (BORONKAI Dóra, *Bevezetés a társalgáselemzésbe*, Bp., Ad Librum Kft., 2009). Az idézett interjúrészletek első oszlopában a félkövér betűvel szedett számok az aktuális interjú fordulójának számát jelölik, melyben elhangzott a megnyilatkozás. A második oszlopban a megnyilatkozó található: a szám az interjúnak a számát jelöli, míg a betű az interjúalany betűjele adott interjúban. Az IV kód az interjúvezető fordulóit jelöli. A kurzivált rész a konkrét nyelvi adat. (.) jellel jelöljük a szünetet, mértékét a pontok száma mutatja: így lehet (.), (..) vagy (...). A kettőspont az elnyújtott fonémákat jelzi. A szögletes zárójel jelöli, ha egyszerre beszélnek az interjúalanyok. Az elkülönülő szintaktikai egységeket ponttal, illetve vesszővel választottam el a könnyebb olvashatóság érdekében.

¹⁸ 1: elektrotechnikai és fotográfusi OKJ-s osztály; 1A: 19 éves férfi, 1B: 20 éves férfi, 1C: 18 éves férfi.

- 163 1A *Ez majd benn lesz a történetbe, hogy lett egy kurvaanyázós korszak. [nevetnek]*
- 164 1C *Így van. [nevet] Ami megmaradt (..) az 1980-as évek környékén talán (..) bejött ez. És (..) ugye manapság mindenki használja.*
- 165 IV *Miért jött be?*
- 166 1C *Hát (..) úgy ahogy bejött a divat. Sokak nem követik a divatot, de viszont ők is hordanak ruhát. És sokszor nem is tud már másmilyen ruhát venni, csak az elmúlt időszak divatából kihasználódott ruhákat. Így valamennyire ragad rá (..) felvesz mind divatból (..) egyéniségéhez építi és így elkezd használni ilyen szavakat is.*

A (2)-ben újra megfogalmazódik az obszcenitások megkülönböztetése. Az 1C interjúalany egy anticipációs megakadásjelenséggel¹⁹ a magyar nyelvközösség korábbi tagjai által használt káromkodásokat *részán fütyülő rézangyalát* típusúnak nevezi, míg megkonstruál egy olyan narratívát is, melyben az 1980-as évektől datálja a *kurvaanyázós időszakot*. A 164-es fordulóban két ideológiát is létrehoz: egyfelől hogy mindenki él obszcenitással, másfelől hogy ez a jelenség a magyar nyelvbe *bejött*, korábban nem volt része. Az 1A adatközlő a 163. fordulóban megfogalmazott ironikus megjegyzése magában foglalja az ideológiával való azonosulást is. Ezt követően egy olyan gondolatot is explicál, melyben az obszcén stílusválasztásokat a divathoz hasonlítja. Létrejön egy olyan ideológia, amely egyfajta legitimációt ad a megnyilatkozó nyelvi tevékenységének. A divattal (a szó itt öltözködési divat' értelemben jelenik meg) mindenki azonosul az adatközlő szerint, mert az üzletek kínálata miatt nem tud másképp tenni – és az „ilyen szavak”, obszcenitások használata is olyan, mint a ruhák viselete, tehát szükségszerű. Az obszcenitások divatként való értelmezése a 166. fordulóban azonban már nem feltétlenül a nyelv romlását megjelenítő ideológia, hiszen a különböző divatjelenségek sosem állandóak, és nem valamilyen múltban lévő tökéletes állapot elromlott változatai.

Mindegyik közösség interjújában megjelent az a narratíva, amelyben egy fiatalabb gyereket hallottak olyan obszcénül beszélni, ahogyan ők nem kommunikáltak abban a korban. Erre ad példát a (3) és a (4) részlet.

¹⁹ Az anticipációs megakadás-jelenség pszicholingvisztikai fogalom, amely olyan beszédprodukciós hibát jelöl, amely során valamely nyelvi elem korábban jelenik meg a beszédben. (Vö. Gósy Mária, *Pszicholingvisztika*, Bp., Osiris, 2005. 73–80.)

(3)

- 398 3C²⁰ Nekem az a kép ugrik be, amikor megyek haza a: blaha lujza téren a: lakásomba, (.) és a kis kétéves hároméves kislány így nem tud mást ordibálni utánam, mint hogy baszd meg a kurva anyád, adjál pénzt. És ez szerintem alaphól neveltetés, mert szerencsétlen ezt hallja otthon. Akkor mi mást mondjon? Szóval igen, szerintem vannak olyan társadalmi csoportok, akik teljesen máshogy értékelik mint mi.
- 399 IV És ha ezt máshogy fogalmazta volna meg, akkor adtál volna neki pénzt?
- 400 3C Nem. Nem de (...) megbotránkoztam rajta nagyon, hogy egy két-három éves kislány ő: ilyet ordít utánam egy cigány kislány. Tehát ilyet egy fehér kislány nem nem.
- 401 3A Roma.
- 402 3D Na hát akkor már meg is érkeztünk a rasszizmushoz. [nevetnek]

A (3)-ban egy olyan narratívába ágyazza az obszcenitást az adatközlő, ahol egy két-három éves lányka kiabált rá a *baszd meg* és a *kurva anyád* kifejezésekkel élve. Az interjúalany ideológiája szerint azért történt ez, mert a megnevezett nyelvhasználó az elsődleges szocializációs környezetében ezt tanulhatta meg. Az interjúvezető kérdését követően az az ideológia is explicitté válik, miszerint ez a cigány származású gyermekekre jellemző, a „fehér” gyermekekre pedig nem.

(4)

- 31 2B²¹ Azért is én legalábbis nem szeretek nagyon nyilvánosan így izé í bazmeg a folyosón, mert ő: megítélnek azáltal mer szerintem tőkre nem kulturált. Tehát az egy olyan öm főleg így most jó hát hülyén hangzik ennyi idősen, hogy a fiatal kiscsajok itt tényleg így mindenféle (.) [halkan kurvaanyád] (.) az ilyeneket kurjongatnak csak úgy lazán, és és szerintem az nem tudom (..) nem (.) nem kell. És me tehát megítél szerintem, (.) buta az az ember, aki tényleg ennyire ő: nagyon sokat káromkodik, és így a folyosón ezt ordibálja, meg így beszél a másikkal folyamatosan, és ő: én például a kurvaanyázást, azt nagyon arra

²⁰ 3: jogászhallgató csoport; 3A: 21 éves férfi, 3B: 22 éves férfi, 3C: 21 éves nő, 3D: 21 éves férfi.

²¹ 2: ápolói OKJ-s osztály; 2A: 20 éves nő, 2B: 21 éves nő, 2C: 21 éves nő.

nagyon allergiás vagyok, és nagyon néha így kicsúszik egy ilyen anyád de egyébként nem. Tehát mer hiába nem úgy gondolja az ember, ne (.) az anyukákat hagyjuk ki ebből. Tehát [nevet] nem tehetek róla, hogy az a gyerek hülye.

A (4)-ben az előző részlettel ellentétben nem a neveltetéshez és származáshoz köti az obszcén nyelvhasználat meglétét, hanem az eleve adott mentális képességekhez: „*buta az az ember aki tényleg ennyire ő: nagyon sokat káromkodik*”. Ebben az interjúban is jelen van mögöttesen egy olyan ideológia, miszerint az adatközlő jelenének nyelvhasználata kevésbé lenne értékes, mint a múlté, amikor ő volt olyan idős, mint a megnevezettek.

Az idézett interjúrészletek érdekessége a nyelv és a nyelvhasználók nyelvi teljesítménybeli romlásának megfogalmazásán túl az, hogy az adatközlők saját magukat egy olyan önmegfigyelői nézőpontban láttatják, melyben mások nyelvi tevékenysége mindig kevésbé értékes. Ezenkívül azt is érdemes leszögezni, hogy a romlás metaforája egyben annak is a kifejeződése, miszerint az obszcénitások egyértelműen negatív nyelvi jelenségek lennének. Ennek némiképp ellentmondanak a magyar nyelv egyediségéről szóló tematikus blokkban megfogalmazott ideológiák.

4.2. A magyar nyelv egyedisége

Az interjúk során mindegyik gyakorlatközösségnél megfogalmazódott egy olyan ideológia, miszerint a magyar nyelv értékesebb lenne a többinél az obszcén kifejezések minősége és mennyisége alapján egyaránt.

(5)

178	1C	<i>Azért a magyar egy olyan nyelv, (.) ahol nem minden a szó. Sokszor egy szóban sokkal több információt rejt maga a hangsúly és a [hangerő].</i>
179	1B	<i>Meg a] magyar nyelv olyan szép, hogy nekünk van a legtöbb trágár szavunk.</i>
180	1C	<i>Jó (.) hát igen (...)</i>
181	1B	<i>Mi tudjuk a legjobban kifejezni magunkat.</i>
182	1C	<i>Ez biztos.</i>

Az (5) részletben először azt fogalmazza meg az 1B interjúalany, hogy a magyar nyelvközösségnek van a legtöbb trágár szava, s ez az ő narratívájában a magyar nyelv szépségeként értelmeződik. Az 1C adatközlő 178-as fordulóban adott

megnyilatkozása miatt explicálódott ez az ideológia, ahol arra utalt, hogy a magyar nyelv más nyelvektől eltérő lenne, mert a hangsúly és a hangerő is információkat hordoz. A 181-es fordulóban a magyar nyelv egyediségére vonatkozó nyelvi ideológia tovább konstruálódik, miszerint mi – azaz a magyar nyelv használói, amelybe inkluzív módon beleértődnek az interjúalanyok és az interjúvezető is – tudjuk a legjobban kifejezni magunkat. Az (5) interjúrészlet azért is fontos, mert rámutat az ideológiaépítés egy sajátosságára, mivel a metanyelvi diskurzus témája az obszcenitások körül forog, az egyediséget, szépséget megfogalmazó ideológia azonban áttevődik az egész nyelvre, és annak használoira, ezzel megadva az obszcén nyelvi tevékenység legitimációját.

(6)

- 130 2A *Ő: én úgy tudom, ez nem biztos, hogy igaz, de: hogy a magyar emberek azok nagyon jól tudnak káromkodni, és ő: [2C nevet] és ő nagyon sok csúnya szavuk van, mer például a németeknek talán a hülye, meg a nem tudom, az állat, meg a szar, meg az ilyenek vannak, mint káromkodás szintjén, és hát nekiünk magyaroknak meg hát eléggé bő a káromkodásunk.*
- 131 2B *De ez ez minden tehát (..) tehát a a magyar nyelv az egy nagyon bő szókincsű a többi nyelvhez képest. És akkor például a németnek a káromkodásnak ott van a sájsze [Scheiße], és akkor az lehet picsába, izé meg minden a szartól elkezdve minden, már bocsánat, de az valami öt-hat féle dolgot ő: foglal magába. Tehát az nem csak a káromkodás szintjén nyilvánul meg hanem ő: ugye a: szinonimákban is például.*

Az (6) részletben hasonlóan történik az ideológiaképzés, mint az (5)-ben. Azt fejtegeti a 2A interjúalany, hogy a magyar nyelvközösség tagjai „jól” tudnak káromkodni, és hogy nagyon sok csúnya szó van a szókincsükben. A „jól” kifejezés valószínűleg itt mennyiségre és választékosságra vonatkozik. Ezt az ideológiát fűzi tovább a másik interjúalany, aki szerint ez nem csak az obszcenitásra vonatkozik – azt fogalmazza meg, hogy a magyar nyelv szókincse terjedelmesebb a világ többi nyelvéhez viszonyítva. Erre példaként a német nyelvet hozza fel; ebben a narratívában a *Scheiße* lexéma több jelentéssel is bír, a magyar nyelv értéke pedig így abban rejlik, hogy azt a jelentésmezőt öt-hat különböző szóval fedi le.

(7)

- 194 3B *Jó meg a magyar nyelvben annyi ilyen rejtelem rejtőzik, hogy ilyen tényleg e egy csomó szórakoztató káromkodás lehet, meg van, amivel tényleg színesebbé lehet tenni a beszédet, nem azt mondom, hogy szebbé vagy kulturáltabbá, hanem színesebbé. Nem mint az angol, hogy van a fákk [fuck] és a siten [shit] kívül semmi nincs. Itt aztán tényleg lehet.*
- 195 3D *A magyarban huszonhatféleképpen el lehet küldeni a másikat.*
- 196 3B *Meg annyi lehetőségünk van erre, hogy különféle módon kifejezzük magunkat kevésbé szalonképesen, hogy szinte adja magát. De szinte már ha csak tényleg csak a bazmeget és a kurvát használjuk, és ennek a különféle variációit, az fantáziahiányra utal. [nevetnek] Nem, én nem azt mondom, hogy [jó*
- 197 3A *Tehát] választékosan kell káromkodni. [nevetnek]*
- 198 3B *Én nem azt mondom nem azt mondom, hogy jó, ellenben azt is lehet valahogy úgy megoldani, hogy (.) ez nem feltétlenül von le a beszéd értékéből. Mer ő tényleg üm lehet ezt csűrni-csavarni úgy a szót, hogy (.) szórakoztató legyen. Főleg itt a magyarba.*

A (7) interjúrészletben a (6)-hoz hasonlóan a magyar nyelv egy másikhoz történő hasonlítása történik meg. A 3B adatközlő a 194-es fordulóban megfogalmaz egy olyan ideológiát, miszerint az angol nyelvben csak a *fuck* és a *shit* szavak hatnak obszcénként, a magyar káromkodásokat azonban sokkal színesebbé lehet tenni, amelyek még szórakoztatóak is. A 196-os fordulóban ezt a gondolatot azzal fűzi tovább, hogy a magyar anyanyelvűek számára a nem szalonképes nyelvhasználat szinte természetes, elképzelése szerint az obszcenitások a *bazmeg* és a *kurva* szavakra való korlátozódása a megnyilatkozó fantáziahiányát feltételezik. A 198-as fordulóban ideológiáját újra megerősíti azzal, hogy a korábban elmondottakat kifejezetten a magyar nyelvre tartja igaznak.

E blokk összegzéseként érdemes elmondani, hogy jelen kutatás közösségeiben a magyar nyelv egyediségének egyik elemeként az obszcenitások mennyiségi és minőségi előrehaladottságát tartják más nyelvekhez képest azzal az ellentmondással együtt, hogy az interjú más részeiben a káromkodások egyaránt valamilyen végletesen rossz, kerülendő nyelvi formaként jelennek meg. Az (5) és a (6) interjúrészletek az előbbi, míg az (7) elsősorban utóbbira szolgáltak példaként. Közös vonásnak tűnik, hogy az obszcén megnyilvánulások milyenségéből kiinduló ideológiateremtés sokszor áttevődik a magyar nyelv többi elemének

egyediségére vonatkozó gondolatokra is, illetve az is, hogy ezt alátámasztandó a narratívában egy másik, nem anyanyelvi szinten beszélt nyelv jelenik meg.

5. Összegzés

Dolgozatom eredményeinek rövid összefoglalásaként fontos megemlíteni, hogy a kutatás három, fiatal felnőtteket magában foglaló gyakorlatközösség nyelvi ideológiáinak vizsgálatát tűzte ki célul, e tanulmány pedig a vizsgálat két tematikus blokkját dolgozta fel.

E rövid szöveg két sajátosságra hívja fel a figyelmet a nyelvi ideológiák működése kapcsán. A nyelvi ideológiák aktuális diskurzusokban konstruálódnak meg, de sokszor az azokban való előrehaladáskor dekonstruálódnak is. Ennek értelmében az ideológiák nem egzaktak, eleve adottak, stabilak vagy állandóak, hanem a diszkurzív közegben dinamikusan változhatnak.

A másik kiemelendő dolog, hogy a nyelvi tevékenységet végző személy nyelvi ideológiái ellentmondásosak is lehetnek. Egyfelől a vizsgált közösségekben elfogadott a nyelv valamilyen romlásának a gondolata, amit az obszcenitásról szóló metanyelvi diskurzus aktivál. Ennek ellenére a káromkodások a magyar nyelv egyediségeként és szépségeként értelmeződtek az interjúkban, ami arra is rámutat, hogy az eltérő nyelvi értékrend és gyakorlat ütközésekor a nyelvhasználók saját nyelvi tevékenységük legitimálására új nyelvi ideológiákat hoznak létre.

Bibliográfia

- BODÓ Csanád, „Hamarabb, mikor kicsike, oláhul, aztán magyarul” (A nyelvi szocializáció mintái moldvai kétnyelvű beszélőközösségekben) = *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia*, szerk. BORBÉLY Anna, VANČONÉ KREMMER Ildikó, HATTYÁR Helga, Bp., Tinta, 2009.
- BODÓ Csanád, Szabó Tamás Péter: „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos.” A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében, *Anyanyelv-pedagógia*, 2013/4. (<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=485>) [A letöltés dátuma 2014. 10. 30. 12:23]
- DOMONKOSI Ágnes, *A nyelvi agresszió szerepe a személyközi viszonylatokban = Az agressziókutatásról interdiszciplináris keretben*, szerk. ZIMÁNYI Árpád, Eger, EKF Líceum Kiadó, 2008. 51–58.
- GÓSY Mária, *Pszicholingvisztika*, Bp., Osiris, 2005.
- Kathryn A. WOOLARD, Bambi B. SCHIEFFELIN, *Language Ideology*, Annual Review of Anthropology 23(1994). 55–82.
- Kiss Jenő, *Nyelvromlás?*, Magyar Nyelv, 2011/1. 9–20.
- Language Ideologies. Practise and Theory*, eds. Bambi B. SCHIEFFELIN, Kathryn A. WOOLARD, Paul V. KROSKRITY, New York–Oxford, Oxford University Press, 1998.
- LANSTYÁK István, *Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia = Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*, szerk. BEKE Zsolt, LANSTYÁK István, MISAD Katalin, Pozsony/Bratislava, Stimul, 2010. 117–145.
- Lukas D. TSITSIPIS, *Implicit linguistic ideology and the erasure of Arvanitika (Greek-Albanian) discourse*, Journal of Pragmatics, 35(2003). 539–558.
- Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, szerk. HIRES-LÁSZLÓ Kornélia, KARMACSI Zoltán, MÁRKU Anita, Bp. – Beregszász, Tinta, 2011.
- Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia*, szerk. BORBÉLY Anna, VANČONÉ KREMMER Ildikó, HATTYÁR Helga, Bp., Tinta, 2009.
- Penelope ECKERT, *Three Waves of Variation Study: The Emergence of Meaning in the Study of Sociolinguistic Variation*, Annual Review of Anthropology, 41(2012). 87–100.

- Petteri LAIHONEN, *A nyelvideológiák elmélete és használhatósága a magyar nyelvvel kapcsolatos kutatásokban = Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, szerk. HIRES-LÁSZLÓ Kornélia, KARMACSI Zoltán, MÁRKU Anita, Bp.–Beregszász, Tinta, 2011. 22–29.
- Susan GAL, *Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power = A magyar nyelv idegenben*, szerk. KERESZTES László, MATICSÁK Sándor, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2002. 197–204.
- SZABÓ Tamás Péter, „*Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos*”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*. Dunaszerdahely, Gramma Kiadó, 2012.
- VASOVÁ Kinga, *Verbális agresszió a középiskolások körében*, Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények 6(2011). 239–247.